

Egy elfeledett interjú

Antall István beszélgetése Ratkó Józseffel
az állami gyermekotthonokról*

(1988)

– *Te a hajdúhadházi és a tiszadobi gyermekvárosban nevelkedtél. Hogy kerültél ezekbe a gyermekvárosokba? Ezt jó lenne elmesélni, hogy hiteles legyen az a rengeteg tapasztalat, amit te az állami gondozásról, a nevelőszülőknél töltött időkről és egyebekről tudhatsz.*

– 1946-ban, amikor 10 éves voltam, elszöktünk két bátyámmal anyám után Orosházára, aki az édesanyjánál, a nagymamámnál volt. Oda is értünk autóstoppal és egyebekkel, haza is így Budaörsre, de aztán mikor újra megsöktünk, akkor Alsó-dabason elfogtak bennünket. Apám nem jött értünk, és így a kisebbik bátyámmal¹ bekerültünk az Üllői út 86-ba, a lelencházba.² Onnan Miskolcra, a miskolci árvaházból, illetve lelencházból két vagy három helyre vittek. Először Parasznyára egy fiatal parasztemberhez, aztán Putnokra, amikor onnan kikoptam, a nevelőszülőktől, akkor elvittek az erdőbényei árvaházba.

– *Parasznyán mit csináltál?*

– Parasznyán (akkor 11 éves voltam) egy istállóban aludtam egy saroglyán. Tudom a gazda nevét, de nem szégyenitem meg, mert öregember már. Reggeltől estig dolgozni kellett, kivéve, amikor elengedett iskolába. Szerencsére jó fejem volt, tehát nem nagyon kellett nekem tanulnom, megjegyeztem az iskolában, amit kellett. Dolgoztam, szántottam, trágyát hánytam, elláttam a jószágokat, kivéve az aprómarhát, mert az Sinkó Erzsinek volt a dolga, aki szintén lelencből való leánya volt. Az összes férfimunkát úgyszólván nekem kellett csinálni. Ráadásul a gazdám egy ezermester volt. Mindenféle szekérhez való alkatrészeket, szekeret magát is, de főleg kerekeket gyártottunk. Akkoriban lopták el a műhelyéből az elektromos szerkentyűjét, valami gépet, és nekem kellett olyan kútkerékszerű valamivel hajtanom az esztergáját, ami nagyon nehéz volt. Kovácsműhelye is volt. Annak a szagát nagyon szerettem, mikor a vas főlizzott, és verték.

1949-ben mentünk haza, de akkor anyánk már tüdő- és méhrákos volt. A halálán volt. S amikor szeptemberben meghalt, akkor bekerültünk a hajdúhadházi gyermekvárosba, az öt kisebb gyerek.³ A világhírű hajdúhadházi gyermekváros átköltözött később [1950-ben] Tiszadobra.

* A beszélgetés Antall István hagyatékából került elő.

¹ Ratkó Lajos.

² Hivatalos neve: Állami Gyermekmenhely. Ma a Heim Pál Gyermekkórház működik az épületben.

³ Ratkó Lajos, Ratkó József, Ratkó László, Ratkó István és Ratkó Margit. A legidősebb testvér, a 16 éves Ratkó Sándor a lovasrendőrséghez került.

– *Milyenek voltak ezek a gyermekotthonok, lelencek, ebben a háború utáni, meglehetősen szegény korszakban? Egyáltalán mivel tudták pótolni a tanárok azt, amit anyagi lehetőségekben, de talán még élelemben is meglehetősen nehezen teremtettek elő?*

– Mi akkor elég kisigényűek voltunk, mert a háborúban hozzászoktunk az éhezéshez. Úgy emlékszem, hogy a nevelőszülőknél, a lelenházakban, az erdőbényei árvaházban és a gyermekvárosokban mi nem éhezünk. Volt elegendő ennivaló, hiszen a hajdúhadházi, illetve a tiszadobi gyermekvárost az egész világ segítette. Én ott láttam és ott ettem először amerikai mogorót. Amit természetesen nem tudott nyújtani, és ma sem tud nyújtani egyetlen gyermekváros sem, az az anya hiányának pótlása. Az otthon hiányát sem lehet megszüntetni, és akkor még igen, de ma már nem tudják azokat a lelki sérüléseket megszüntetni, kigyógyítani azokból a sérülésekből a gyerekeket, amelyeket a korábbi életükben szereznek. Hozzá kell tennem, hogy a mi korosztályunk – a háborús korosztály – sokkal jobb anyag volt ilyen tekintetben, mert hiszen mi árvák, félárva voltunk. Ha nem is volt természetes a számunkra, de elfogadható volt, hogy nem nevelkedhetünk otthon, mert nincsen apánk vagy anyánk. A mostani gyerekek javarésze viszont nem árva vagy félárva, megvan mind a két szülője, de elváltak, vagy maguk a gyerekek keveredtek olyan galerikbe, amelyekből ki kellett emelni őket. És hát a gyermekotthonban nevelkedő gyerekeknek nagyon nagy százaléka most már cigány. Ami ugyan nem meglepő, mert a cigányság – bár szívesen eltartaná a gyerekeit, de annyira fejlett már nálunk a hátrányos helyzet földterítése, hogy most már minden szíre-szóra bevágják a gyerekeket gyermekotthonokba, állami gondozásba. Kevésbé ismerem a mostani nevelőszülőknél lévő gyerekek sorsát. A mi időnkben bizony elég nehéz volt, mert a gazdák általában dolgozni hozták ki a gyerekeket a „lencéből”, és nem pedig nevelni őket. Jóllehet az iskolába el-elengedtek bennünket, mert erre kötelezték őket.

– *Kik tanítottak akkor ott, kik foglalkoztak veletek?*

– A református árvaházban nővérek, diakonisszák foglalkoztak velünk. A gyermekvárosokban pedig hivatásos és kitűnő pedagógusok.

– *Mi tartotta akkor őket ott? Ma kitűnő pedagógusok többnyire nincsenek a gyermekvárosokban, mert meglehetősen nehéz, plusz feladatokkal terhelt ez a munkakör.*

– Ezt tőlük kellene megkérdezni. Még él az a nagy pedagógus-nemzedék, amelyik országszerte vállalta ezeknek a gyermekvárosoknak létrehozását, és az ott folyó igen kemény munkát. Néhányukat volt szerencsém ismerni és tisztelni, tanáromként becsülni. A pedagógiai módszerük az itt egyedül lehetséges módszer volt: velünk együtt éltek, sírtak és nevettek. Együtt dolgoztak velünk. Semmiféle kényszerítő eszközt nem használtak a gyerekcsínyek ellen. Valahogy olyan rend volt, amelyet olyan ügyesen rendeztek meg, alakítottak ki a pedagógusok, hogy a gyermek számára – legalábbis a mi számunkra – nem látszott, hogy ezt most azért kell csinálni, mert az igazgató elvtárs vagy a tanár elvtárs (így hívtuk őket, vagy pajtásoknak) ezt akarja. Úgy tudták adagolni a feladatokat, hogy azt hittük, hogy mi akarjuk.

– *Voltak önkormányzati szervek a gyermekvárosokban?*

– Nálunk a hajdúhadházi gyermekvárosban volt gyermekpolgármester, voltak különböző tisztségviselők, akik beleszólhattak – nem a felnőttek ügyeibe, hanem a gyer-

mekváros minden ügyébe. Például egy nevelő megütött egy gyermeket (hogy ez helyes volt-e vagy sem, azt döntse el más), akkor a gyermekváros gyerek vezetősége is foglalkozott ezzel az ügygel. És ők is elítélték ezt a jelenséget. A gyermekváros felnőtt vezetősége pedig már másnap el is távolította azt a pedagógust onnan. Mi békében éltünk.

– *Később aztán magad is gyermekotthonban kezdél tanítani, ha jól tudom, Berkesz volt az első állomás. Mennyit változott azóta a helyzet, hogy te diák voltál, és jó vagy rossz irányba fordult a világ?*

– Óriásit változott. Mi, ha valakivel beszéltünk, gyerekekkel, felnőttel, idegennel, a szemébe néztünk, és nem húztuk be a nyakunkat – ebből aztán ifjúkorunkban elég sok bajunk lett. Az ötvenes évek közepére gondolok. Amikor én 1960 februárjában elmentem a berkeszi gyermekotthonba nevelőnek, és meg akartam simogatni egy kis cigánygyereknek a fejét, a kezét azonnal a feje fölé kapta. Ebből én aztán mindent tudtam, ami a berkeszi gyermekotthonról tudható. De láttam olyat is, hogy egy böhöm állat testnevelő tanár egy Budai nevű gyermeket, mert mosolygott a tornasorban, fölemelte a hajánál fogva és elkezdte rázni, amíg ki nem tépődött a haja. Vagy azt láttam, hogy kulcsosomóval meg rézdarabbal verik a gyerekeket. Kopka Jancsinak⁴ szóltam, akkor lett is belőle valami ügy, de attól fogva a tanárok kerültek engem.

Attól fogva, hogy visszakerültem Szabolcsba, minden évben elmentem Tiszadobra. Ott sokkal jobb volt a helyzet, de már rosszabb, mint a mi időnkben. Ez egyfelől a gyerekanyagra fogható, de ez csak mondjuk 20 százalékos romlást eredményezhetett volna. A többi a nevelőgarnitúra cserélődése, fokozatos erkölcsi romlása rovására írható.

– *Biztos, hogy kell olyan külső tényezőnek is lenni, ami ezt a belső romlást elősegítette, hiszen látszólag anyagilag egyre jobb helyzetbe kerültek a nevelőotthonok. A hatvanas, de különösen a hetvenes években volt némi pénz is, és mégis egyre rosszabb lett a helyzet az állami gondozott intézményekben. Biztos, hogy ennek valami külső szellemi okának is kellett lennie. Hiszen egyre nagyobb, „épig érő” pedagógiák születtek, és miközben az elméletek csodálatosan virágoztak – legtöbbször persze olyanok tollából, akik gyereket közelről nemigen láttak –, aközben mintha a gyerekekkel és a pedagógussal nem törődött volna senki.*

– Egy gyermekváros, ha jók a pedagógusok és az anyagi körülmények, akkor még ha esetleg félbűnöző gyermekekből áll is a gyerekanyaga, az egy-két esztendőn belül jóvá válik. Arról van szó, hogy ha kívülről kell néznom, akkor is csak belülről nézhetem, mert belül romlik a dolog, és ennek az a belső oka, hogy a pedagógusok nem tanulták és ma sem tanulják az úgynevezett problematikus gyermekek nevelési módszereit. A problematikus gyermekeket, tehát a gyermekotthonban lévő gyerekeket úgy kezelik, mint normális gyerekeket. Azok is „észbelileg”; ugyanazt az anyagot követelik meg tőlük, mint azoktól, akik családban nevelkednek, holott van egy iszonyú belső sérülésük, amelyet valahogy ki kellene gyógyítani. Nos, ezt a pedagógusok nem tudják.

– *Teljesen a személyes rátermettségükre van bízva – talán ki sincs igazán dolgozva ez a pedagógia elméletileg.*

– Elméletileg ki van dolgozva, mert a világhírű hajdúhadházi gyermekvárosnak – remélem – világhírű igazgatója, Ádám Zsiga bácsi írt egy könyvet *A problematikus*

⁴ Kopka Jánosról, a *Kelet-Magyarország* című napilap újságírójáról van szó.

gyermek címmel, ha jól emlékszem 1945 előtt.⁵ Biztos, hogy a korabeli pedagógia alapelveihez igazítva írta ezt a könyvet, tehát lehet, hogy ezen már túllépett az idő, de az alapelveken nem kell változtatni: hogy a problematikus gyermek nagyobb törődést igényel, mint a normális körülmények között nevelkedő, de kevesebbet, mint a „gyógyós”, a gyógypedagógiai esetek. A kettő közt kellene valahol megtalálni egy egészséges egyensúlyt, de egész biztos, hogy ezt a könyvet még lehetne használni. Azt tudom, hogy a gyógypedagógiai intézetben most már foglalkoznak effélével, de óriási hátrány az, hogy valószínűleg ezek az úgynevezett pszichopedagógusok nem kerülnek gyermekotthonokba. Sőt: egyenesen minden gyerekotthonban szükség lenne legalább egy pszichológusra, mert a tanárnak erre nincs ideje. Tiszadobon ott tartunk – ott tartottunk már 15 évvel ezelőtt is –, hogy a tanárt „gatyáörnek” alkalmazták. A nevelő inkább felelős volt azért – és levonták a fizetéséből –, ha a gyereknek elveszett a gatyája, a nadrágja, vagy ha egy labda eltűnt az erdőben. [Az ötvenes években] ...a mi esetünkben még a gyerek volt az alanya, tárgy a nevelői munkának, most a gatyá, a gyerekre adott ruha, esetleg a konyhásoknak a kiadott ételmennyiség stb. Erre kell vigyáznunk, a gyerekre nem, tehát itt szemléleti változás történt. Így történhetett meg az, hogy elszaporodott a homoszexualitás a gyermekotthonokban, még egyes nevelők is terjesztették. Erről a valamikori *Mozgó Világ*ban olvashattatok, és egyes úgynevezett „hivatásos pártfogó” is meg-megrontott egy-egy fiút vagy lányt.

– *Té milyen gyermekotthont álmodnál? Mert úgy tudom, hogy az egészségügyi szociális kormányzat kért benneteket néhány barátoddal, hogy álmodjatok bátran, írjatok meg, hogy milyet szeretnétek.*

– Rosszul tudod. Nem kért bennünket, de mi, a gyermekotthonban nevelkedett és később nevelővé vált barátaimmal, meg régi pedagógusokkal nagyon sokat töprengtünk ezen. Négyen⁶ ültünk össze és csináltuk meg; ez olyan 10–20 oldalas tanulmány-nak felel meg.⁷ Azon töprengtünk, hogyan lehetne a mai áldatlan állapoton javítani. Világos, hogy a gyerekanyagból indultunk ki. Aki valamelyest ismeri a gyermekotthonba került gyermekeket, az tudhatja, hogy ma is úgy van, mint régebben, hogy a problematikus gyerekek javarésze, 90%-a vagy az agresszivitás, vagy pedig a művészi érzékenység irányába billen ki. Ha ez így igaz, hogy ebbe a két irányba billen ki a gyermek, akkor eleve olyan pedagógiai módszereket kell keresnem, amelyek ezeket a kibillenéseket erősítik vagy csendesítik. Az agresszivitás kitűnően visszafogható és jó irányba mozdítható testneveléssel és a fizikai munka révén. Ehhez azért is fontos a sport, mert a sportban szerezheti a legtöbb sikerélményt, és ott fáj a legkevésbé a kudarcélmény. Ezek a gyerekek eleve kudarcot vallottak az életükkel. Sérülést szereztek a szülői házban, amelynek a gyerek védelme lenne a legfőbb dolga. Ha nem kapnak sikerélményt, ami a módszerünkkel könnyen megszerezhető, akkor ez a kudarcélmény nem felejtődik el, hanem mélyül. Nyilvánvaló a sportnak az előnye ebben az ügyben. A másik oldalon pedig mit kell csinálnunk? Művésztanárokat vagy művész hajlamú tanárokat, és a művészethez közel álló ipari, kézműipari tevékenységet kellene megho-

⁵ ÁDÁM ZSIGMOND: *A problematikus gyermek*. Budapest, 1942.

⁶ Ratkó József, Bugya István, Tóth István és Petruska István.

⁷ *Feljegyzés a gyermekotthoni nevelés megváltoztatásáról* (1985).

nosítani a gyerekek számára. Én ezt elmondtam a Hazafias Népfront legutóbbi kongresszusán is,⁸ ahol a mostani egészségügyi miniszter, Csehák Judit élénken jegyeztet. Később a feljegyzésünket eljuttattuk Gazsó Ferenc művelődésügyi miniszterhelyetteshez, de semmiféle választ nem kaptunk rá, vissza sem került hozzánk.

Jelenleg mi történik a gyermekotthonokban a szabadidőben? „Legeltetés”! Ez – ha hiszed, ha nem – egy műszó, a berkeszi gyermekotthonban hallottam: a pedagógusok *így* nevezik azt, amikor a gyerekek szabadon vannak. Amikor kószálhatnak a gyermekotthon kertjében – „legelnek”. Nem kell velük törődni. Maximum fociznak, röplabdáznak, pingpongoznak, esetleg sakkoznak – de ez már nem nagyon jellemző –, és nincs is elég sportszer ezekhez a dolgokhoz, vagy ha van is, nem áll mögöttük olyan szervező akarat, amelyik esetleg nemcsak spontán játékokra sarkallja a gyerekeket, hanem a versenyszerű sportra. Ott van például Tiszadobon Bugya István, aki az egyik kidolgozója volt ennek az új gyermekotthoni vezetési rendszernek. Ő elhatározta, hogy boksizókat nevel a gyerekekből. Egy éven belül a srácai halomra nyerték az úttörő olimpiát, meg a különböző kisebb-nagyobb versenyeket. Ezek a kölykök megtanultak verekedni, s a mai napig országos bajnokok kerülnek ki közülük.

– *De ezt leállították, úgy tudom.*

– Bugya István megunta, hogy nem támogatják kellően. Most ez nem anyagi támogatást jelent természetesen, hanem erkölcsi támogatást a gyerekeknek is, meg önéki is. Ő abbahagyta. Aztán újrakezdte, és újra lettek bajnokai. Volt egy gyerek, aki evezős volt. Bekerült innen-onnan a gyermekvárosba, talán esztergályos volt a tanult szakmája, elvégezte a főiskolát, de már kezdettől fogva foglalkozott az evezős sporttal Tiszadobon; és egy éven belül ezek a gyerekek területi versenyeket nyertek, és ha továbbra is támogatták volna a gyermekotthon akkori vezetői, akkor nem lenne talán gond a magyar evezős sport utánpótlásával.

Összegezve az egészet: egy nagyon pontos és szerintünk fontos, de még a szakemberek által meg nem vizsgált és jóvá nem hagyott módszert dolgoztunk ki a gyermekvárosi nevelés megváltoztatására. A koncepciónak az a lényege, hogy mi a meglévő helyzetet vettük figyelembe: azt, hogy nincs pénzünk, nem tudunk új gyermekotthonokat csinálni. A meglévő helyzetben ez a nevelési módszer, amihez nem is kell túl sok pénz, úgy tűnik, célszerű. Mi kell hozzá? Kellene 3–4 sporttanár vagy sportember, és kell 3–4 olyan ember, aki zenéhez, képzőművészethez, kismesterségekhez, különböző művészetekhez ért, és azt bizonyos fokon műveli. Kell egy olyan rugalmas gyermekmozgatói módszer, amely olyan állapotot teremtené a gyermekek körül, hogy ha az egyik például sportolni akar, de megunja és elmegy képzőművészeti szakkörbe, akkor mehessen oda. Szabadságot kell adni a gyerekeknek a válogatásban. Most a legnagyobb baj a gyermekotthonokban – úgy ötöt-hatot ismerek ebben az országban, a többről tudok, de nem eleget –, hogy a gyerekek rendkívül ingerszegény környezetben nőnek fel. Egyik napjuk olyan, mint a másik, semmiféle változatosság nincs. Márpedig ha egy ember ingerszegény környezetben nő fel, akkor egyfelől veszít a

⁸ Ratkó József 1985. december 15-én szólalt fel a Hazafias Népfront VIII. kongresszusán. A felszólalást lásd *Ratkó József Összes Művei III. Próza*. Szerk. Babosi László. Kairosz Kiadó – Ratkó József Olvasótábori Egyesület, Budapest–Nagykálló, 2014, 333–337.

képességeiből, veszít a hajlamaiból, tehát beszűkül, és ráadásul ráér foglalkozni azzal a sérüléssel, amellyel a gyermekotthonba bekerült. Mit tesz a mai gyermekvédelem? Még mélyebb árkot ás annak a szegény kölyöknek, aki alig látszik ki a gödörből, de aztán már a feje búbja se látszik ki. Nincs is reménye arra, hogy saját magát kihúzza a saját hajánál fogva.

Ratkó József állami gondozott gyerekekkel focizik. Tiszadob, 1967 nyara